

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ,
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ
ФАКУЛЬТЕТ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

Валентина Аранчій

10 вересня 2021 р.

**ПРОГРАМА
ФАХОВОГО ВСТУПНОГО ВИПРОБУВАННЯ**

за ступенем вищої освіти МАГІСТР

освітньо-професійна програма Ветеринарна медицина
спеціальність 211 Ветеринарна медицина
галузь знань 21 Ветеринарна медицина
на 2021 рік

ПОЛТАВА 2021

Програму підготували:

- Кулинич Сергій – доктор ветеринарних наук, професор, декан факультету ветеринарної медицини;
- Киричко Борис – доктор ветеринарних наук, професор, завідувач кафедри хірургії та акушерства;
- Євстаф'єва Валентина – доктор ветеринарних наук, професор, завідувач кафедри паразитології та ветеринарно-санітарної експертизи;
- Передера Сергій – кандидат ветеринарних наук, доцент, завідувач, професор кафедри інфекційної патології, гігієни, санітарії та біобезпеки;
- Шатохін Павло – кандидат ветеринарних наук, доцент, завідувач, професор кафедри терапії ім. П. І. Локеса;
- Кравченко Сергій – кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри терапії ім. П. І. Локеса, голова науково-методичної ради спеціальності Ветеринарна медицина;
- Петренко Максим – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри інфекційної патології, гігієни, санітарії та біобезпеки, заступник декана факультету ветеринарної медицини з навчальної роботи.

Програма фахового вступного випробування за ступенем вищої освіти магістр, освітньо-професійна програма Ветеринарна медицина, спеціальність 211 Ветеринарна медицина, галузь знань 21 Ветеринарна медицина на 2021 рік розглянута та затверджена науково-методичною радою спеціальності «Ветеринарна медицина» «15» січня 2021 року, протокол №5

Голова науково-методичної ради спеціальності «Ветеринарна медицина», канд.вет.наук, доцент

Сергій КРАВЧЕНКО

ЗМІСТ

Вступ	4
Критерії оцінки фахового випробування	6
Зміст фахового вступного випробування в розрізі навчальних дисциплін	8
Дисципліна «Епізоотологія з мікробіологією»	8
Дисципліна «Паразитологія та інвазійні хвороби тварин»	9
Дисципліна «Внутрішні хвороби тварин»	10
Дисципліна «Ветеринарна хірургія»	11
Дисципліна «Акушерство, гінекологія та штучне осіменіння тварин»	12
Дисципліна «Ветеринарно-санітарна експертиза»	13

ВСТУП

Головним завданням програми фахового вступного випробування за ступенем вищої освіти магістр на основі ступеня бакалавра (освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста), освітньо-професійна програма Ветеринарна медицина, спеціальність 211 Ветеринарна медицина, галузь знань 21 Ветеринарна медицина на 2021 рік є виявлення у вступників спеціальних знань і практичних навичок з комплексу фахових навчальних дисциплін:

1. Епізоотологія з мікробіологією;
2. Паразитологія та інвазійні хвороби тварин;
3. Внутрішні хвороби тварин;
4. Ветеринарна хірургія;
5. Акушерство, гінекологія та штучне осіменіння тварин;
6. Ветеринарно-санітарна експертиза.

При складанні вступних фахових випробувань за освітньо-професійною програмою Ветеринарна медицина другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 211 Ветеринарна медицина галузі знань 21 Ветеринарна медицина ступеня вищої освіти магістр вступники повинні показати високу фундаментальну та фахову професійну підготовку з комплексу фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін за обсягами програми підготовки фахівців зі спеціальності 211 Ветеринарна медицина.

Вступник повинен виявити:

- а) знання з морфології, фізіології, біохімії, поширення та активності мікроорганізмів та вірусів в навколишньому середовищі;
- б) знання тонкої (мікроскопічної) та ультратонкої (субмікроскопічної) будови структур організму;
- в) оволодіння теоретичними і практичними знаннями із загальної профілактики і терапії, терапевтичної техніки, окремих внутрішніх хвороб тварин, їх етіологію, патогенез, симптоми, перебіг, діагностику, лікування та профілактику;
- г) знання процесів, що виникають у результаті впливу хвороботворних чинників, а також процесів видужування, адаптації, компенсації втрачених структур і функцій, імунологічних процесів;
- д) знання правил і порядку проведення ветеринарно-санітарної експертизи м'яса і м'ясних продуктів, риби, молока і молочних продуктів, яєць, рослинних продуктів та меду з метою запобігання захворюванню людей на антропозоонози та інші хвороби при споживанні харчових продуктів, запобігти реалізації недоброякісних, фальсифікованих продуктів харчування;
- е) знання з практичного застосування лікарських препаратів у практиці ветеринарної медицини, залежно від фармакодинаміки та біотрансформації ліків у організмі тварин різних видів та особливостей патогенезу хвороби;

є) знання закономірностей процесів виникнення, розвитку, поширення і згасання інфекційних хвороб тварин і розробки раціональних заходів профілактики і ліквідації епізоотій;

ж) знання етіології, патогенезу, методів діагностики і раціонального лікування та профілактики того чи іншого хірургічного захворювання;

з) знання морфології та біології паразитичних організмів, епізоотологію, особливості імунітету, патогенез, симптоми патолого-анатомічні зміни, діагностику, засоби боротьби і профілактики викликаних ними хвороб;

к) оволодіння практичними навичками на базі знань норм і патології осіменіння, запліднення, вагітності, родів і післяродового періоду, хвороб новонародженого приплоду.

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ФАХОВОГО ВИПРОБУВАННЯ

Фахове випробування для вступників передбачає виконання завдань, які об'єктивно визначають їх рівень підготовки.

Тестова перевірка знань проводиться з дисциплін, які вивчалися на рівні Молодшого лікаря ветеринарної медицини. Вона охоплює систему базових тестових завдань закритої форми із запропонованими відповідями.

Тестові завдання закритої форми складаються з двох компонентів:

а) запитальної (змістовної) частини;

б) 3-5 варіантів відповіді.

Оцінювання здійснюється за шкалою від 100 до 200 балів (табл. 1).

Таблиця 1

ТАБЛИЦЯ

відповідності тестових балів, отриманих за виконання завдань фахового вступного випробування під час вступу на навчання для здобуття ступеня магістра за освітньо-професійною програмою Ветеринарна медицина спеціальності 211 Ветеринарна медицина галузі знань 21 Ветеринарна медицина, рейтинговій оцінці за шкалою 100-200 балів

Тестовий бал	Рейтингова оцінка 100-200	Тестовий бал	Рейтингова оцінка 100-200	Тестовий бал	Рейтингова оцінка 100-200
0	не склав	17	103	34	154
1	не склав	18	106	35	157
2	не склав	19	109	36	160
3	не склав	20	112	37	163
4	не склав	21	115	38	166
5	не склав	22	118	39	169
6	не склав	23	121	40	172
7	не склав	24	124	41	175
8	не склав	25	127	42	178
9	не склав	26	130	43	181
10	не склав	27	133	44	184
11	не склав	28	136	45	187
12	не склав	29	139	46	190
13	не склав	30	142	47	193
14	не склав	31	145	48	196
15	не склав	32	148	49	199
16	100	33	151	50	200

Для кожного вступника передбачається 50 тестових завдань. По кожному завданню передбачається 3-5 варіантів відповіді, з яких вступник повинен обрати вірну. Максимальна кількість балів, які вступник може набрати за виконання тестових завдань становить 200 балів.

Приймальна комісія допускає до участі у конкурсному відборі для вступу на навчання вступників на основі раніше здобутого освітнього рівня

бакалавра (освітнього-кваліфікаційного рівня спеціаліста) за спеціальністю 211 Ветеринарна медицина, які при складанні фахового вступного випробування отримали не менше 100 балів.

Тривалість фахового вступного випробування – 1 година.

ЗМІСТ ФАХОВОГО ВИПРОБУВАННЯ В РОЗРІЗІ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

1. Епізоотологія з мікробіологією

Тема 1. Загальна епізоотологія.

Морфологія мікроорганізмів і методи їх індикації. Фізіологія мікроорганізмів і методи їх ідентифікації. Мікрофлора навколишнього середовища і продуктів тваринного походження. Патогенні кокоподібні мікроорганізми. Патогенні мікроорганізми – бактерії, бацили, кластридії, мікоплазми, рикетсії. Патогенні мікроскопічні гриби. Природа, основи класифікації вірусів. Патогенез вірусних інфекцій. Екологія вірусів. Імунітет, специфічна та не специфічна профілактика та хіміотерапія інфекційних хвороб тварин.

Тема 2. Лабораторна діагностика інфекційних хвороб тварин.

Відбір патологічного матеріалу, консервування, транспортування, підготовка до лабораторних досліджень, серологічна діагностика, ставлення біопроби.

Тема 3. Хвороби спільні для декількох видів тварин.

Хвороба Ауескі, сибірка, туберкульоз, пастерелльоз, сальмонельоз, бруцельоз сказ, поліенцефаліт; лейкоенцефаліт; паненцефаліт; менінгоенцефаліт; лептоспіроз, лістеріоз, гемоцитобластоз, трихофітія, хламідіоз, нодулярний дерматит гемобластоз; некробактеріозу, віспа,

Тема 4. Хвороби жуйних тварин.

Емкар, ящур, лейкоз, кампилобактеріоз, паратуберкульоз, чума ВРХ, Інфекційна агалактія овець і кіз, пара грип, браздот, бруцельозний аборт овець, нфекційний епідидиміт баранів, псевдотуберкульозу губчаста енцефалопатія

Тема 5. Хвороби свиней.

Чума свиней, африканська чума свиней, бешиха.

Тема 6. Хвороби коней.

Сап, мит, ІНАН.

Тема 7. Хвороби птахів.

1. Інфекційний ларинготрахеїт, інфекційний бронхіт, аденовірусна інфекція, інфекційна бурсальна хвороба, синдром зниження яйценосності, орнітоз, хвороба Ньюкасла., грип птахів, викликаний високопатогенним штамом збудника, хвороба Марека,

Рекомендована література:

1. Загальна епізоотологія. Ярчук Б.М та ін. Біла Церква, 2002. 655 с.
2. Кравців Р.Й., Злонкевич Я.І. Інфекційні хвороби свиней. Львів, 2008. 337с.
3. Практикум із загальної епізоотології. Ярчук Б.М. та ін. Біла Церква, 1999. 168с.

4. Каришева А. Ф. Спеціальна епізоотологія: Підручник. К.: Вища освіта, 2002. 703 с.
5. Ветеринарна мікробіологія : практикум / Бортнічук В.А., Скибіцький В.Г., Ібатуліна Ф.Ж. Київ : Вид-во УСГА, 1993. 208с.
- 6., Ветеринарна мікробіологія та імунологія / Демченко А.В. та ін. Київ : Урожай, 1996. 368с.
7. Захарів О.Я., Семанюк В.І. Практикум з спеціальної ветеринарної мікробіології. Львів, 2004. 282с.

2. Паразитологія та інвазійні хвороби тварин

Тема 1. Загальна паразитологія

(класифікація хазяїнів та паразитів, епізоотологічні особливості паразитарних хвороб, лабораторна діагностика інвазійних захворювань, специфічна профілактика та лікування тварин за паразитарних захворювань).

Тема 2. Трематодози і цестодози

Фасціольоз, дикроцеліоз, парамфістомоз жуйних, опісторхоз та аляріоз м'ясоїдних тварин, простогоніоз, ехіностоматидози та нотокотилідози птиці.

Цестодози: цистицеркоз бовісний, цистицеркоз целюлозний, ценуроз, ехінококоз, імагінальні цестодози м'ясоїдних тварин та птиці).

Тема 3. Нематодози

Оксиуратози, аскаридатози, стронгілятози.

Спіруратози, філяріатози, трихуратози, рабдитатози, акантоцефальози.

Тема 4. Піроплазмідози, еймеріози, ізоспорози, саркомастігофорози, циліатози.

Токсоплазмоз, цистоізоспороз, саркоцистоз, трихомоноз, трипаносомоз, гістомоноз та балантидіоз.

Тема 5. Акарози та ентомози тварин

Іксодідози, псороптидози, саркоптидози, демодекоз, сирінгофільоз, оводові та хвороби, викликані постійними та тимчасовими ектопаразитами.

Рекомендована література:

1. Галат В.Ф., Євстаф'єва В. О., Галат М. В. Морфологія гельмінтів тварин (атлас). Полтава, 2009. 100 с.
2. Борисевич В.Б., Борисевич Б.В. Болезни собак и кошек. Київ, 1979. 232 с.
3. Паразитологія та інвазійні хвороби тварин : підручник / Галат В.Ф. та ін. ; за ред. В.Ф. Галата. Київ : Вища освіта, 2003. 464 с.
4. Паразитологія та інвазійні хвороби тварин : практикум / В.Ф. Галат та ін. Київ : Вища освіта, 2003. 464с.
5. Практикум із паразитології. / Галат В.Ф. та ін. Київ : Урожай, 1999. 192 с.

3. Внутрішні хвороби тварин

Тема 1. Лікарські речовини, що використовуються при лікуванні тварин.

Питання загальної фармакології. Біотрансформація, рецептура, лікарські форми. Аптека. Дезінфікуючі засоби. Протимікробні засоби.

Протипаразитарні засоби. Засоби, що діють на ЦНС. Засоби, що діють на вегетативну нервову систему. Препарати, які діють на аферентні нервові закінчення. Речовини, що діють на серцево-судинну систему.

Вітамінні препарати у ветеринарії. Ферментні препарати у ветеринарії.

Гормональні препарати. Препарати фосфору, йоду, миш'яку. Солі лужних, лужнорезервних та важких металів.

Шляхи введення лікарських речовин. Види терапії. Фізіотерапія і фізіопрофілактика.

Тема 2. Хвороби обміну речовин, вітамінози, отруєння

Хвороби, спричинені порушенням вуглеводного, білкового, жирового та макроелементного обміну. Гіповітамінози і мікроелементози тварин. Отруєння токсинами кормів і кормовими добавками.

Тема 3. Хвороби різних систем і органів.

Хвороби серцево-судинної системи. Запальні процеси органів дихання. Хвороби органів травлення, печінки і очеревини. дихання, нирок, сечовидільної системи, шкіри, м'язів, судин. Пухлини. Захворювання сухожилків, сухожильних піхв і бурс. Хвороби нервової системи. Захворювання кісток і надкiсниць. Захворювання суглобів. Пододерматити. Захворювання копит. Післякастраційні ускладнення. Захворювання ділянки ока. Сучасні лікарські препарати, що застосовуються при патології очей.

Рекомендована література:

1. Внутренние незаразные болезни с/х животных / под ред. В.Н. Данилевского. Киев : Агропромиздат, 1991. 575 с.
2. Левченко В.І., Кондрахін І.П., Судаков М.О. Внутрішні хвороби тварин / за редакцією В.І. Левченка. Біла Церква, 2001. 544 с.
3. Загальна терапія і профілактика внутрішніх хвороб тварин : практикум / Левченко В.І. та ін. Біла Церква, 2000. 224 с.
4. Клінічна діагностика внутрішніх хвороб тварин. / Левченко В.І. та ін. Біла Церква, 2004. 608 с.
5. Канюка О.І., Скорохід В.Й., Гуфрій Д.Ф. Ветеринарна рецептура та фармакологія. Київ : Урожай, 1994. 176 с.
6. Хмельницький Г.О. Ветеринарна фармакологія. Київ : Урожай, 1990. 256 с.
7. Клінічна ветеринарна фармакологія : навч. посіб. / Канюка О.І. та ін. Одеса : Астропринт, 2006. 296 с.

4. Ветеринарна хірургія

Історисний нарис.

Ветеринарна хірургія та її зв'язок з іншими дисциплінами. Короткий нарис розвитку хірургії ветеринарної медицини.

Оперативна хірургія

Фіксація тварин. Основи профілактики хірургічної інфекції та організація хірургічної роботи. Знеболювання. Елементи хірургічних операцій, ін'єкції, вливання, пункції. Пов'язки. Кастрація тварин.

Загальна і спеціальна хірургія

Загальні відомості про хірургічні захворювання тварин, методи лікування і профілактики. Хірургічна інфекція та її клінічні прояви. Ушкодження (травми). Змертвіння, виразки, нориці. Новоутворення. Хвороби шкіри. Хвороби кровоносних і лімфатичних судин. Хвороби периферичних нервів. Хвороби в ділянці голови і шиї. Хвороби в ділянці черева і прямої кишки. Хвороби сечостатевого органів. Діагностика хвороб кінцівок. Хвороби м'язів. Хвороби сухожилків і сухожилкових піхв. Хвороби слизових і синовіальних сумок. Хвороби суглобів. Хвороби кісток і окістя. Хірургічні хвороби тварин у промислових комплексах.

Ортопедія.

Короткі відомості про будову і функцію копит. Хвороби копит. Профілактика хвороб копит, догляд за копитами. Підковування коней.

Офтальмологія

Способи дослідження очей у тварин. Хвороби очей.

Рекомендована література:

1. Загальна ветеринарна хірургія / Борисович В. Б. та ін. Київ: Вища школа, 1992. 245 с.
2. Спеціальна ветеринарна хірургія / Борисевич В. Б. та ін. Київ : Вид-во УДАУ, 1993. 495 с.
3. Практикум по общей хирургии / Калашник Й. А. и др. Москва : Колос, 1982. 175 с.
4. Лукьяновский В. А. Общая ветеринарная хирургия. Москва : Агропромиздат, 1990. 586 с.
5. Загальна ветеринарна хірургія / Панько І. С. та ін. Біла Церква : БДАУ, 1998. 263 с.
6. Спеціальна ветеринарна хірургія / Панько І. С. та ін. - Біла Церква, 2003. 496 с.

5. Акушерство, гінекологія та штучне осіменіння тварин

Тема 1. Морфологія і фізіологія статевих органів

Статеві органи самок. Морфогенез, оогенез, лютеогенез і овуляція. Статева і фізіологічна зрілість. Статевий цикл та його видові особливості. Статеві органи самців. Сперміогенез. Особливості будови і функції статевих органів птахів.

Тема 2. Організація і технологія штучного осіменіння. Трансплантація ембріонів

Значення штучного осіменіння. Вплив на показники відтворення плідників, умов утримання і годівлі. Техніка отримання сперми. Фізіологія і біохімія сперми. Оцінка якості сперми. Способи штучного осіменіння. Методи підвищення заплідненості. Природне осіменіння. Трансплантація ембріонів.

Тема 3. Запліднення, фізіологія і діагностика вагітності

Поняття про вагітність. Стадії запліднення та вагітності. Розвиток зиготи, ембріона, плода і плодових оболонок. Зміни в організмі вагітної самки. Тривалість вагітності. Плодючість тварин. Методи діагностики вагітності. Діагностика вагітності у різних видів тварин. Вплив умов утримання і годівлі на перебіг вагітності.

Тема 4. Патологія вагітності

Позаматкова вагітність. Несправжня вагітність. Аборт (ембріональна смертність). Виворіт піхви. Водянка плодових оболонок. Передчасні перейми і потуги. Еклампсія. Залежування перед родами. Кровотеча з матки. Скручування матки. набряк вагітних.

Тема 5. Організація і фізіологія родів

Організація родів. Механізми початку родів. Поняття про родовий акт; стадії родів. Видові особливості перебігу родів. Взаємовідношення плода і родових шляхів.

Тема 6. Патологія родів і допомога за їх ускладнення

Причини патологічних родів. Акушерське дослідження та постановка діагнозу. Основні правила подання рододопомоги. Кесарів розтин. Затримання посліду.

Тема 7. Післяродовий період

Фізіологія післяродового періоду. Організація утримання і годівлі тварин у післяродовому періоді. Профілактика хвороб післяродового періоду.

Тема 8. Фізіологія і хвороби молочної залози

Особливості будови і фізіологія молочної залози. Методи клінічного дослідження молочної залози. Мастит. Догляд за вим'ям.

Тема 9. Гінекологія сільськогосподарських тварин

Поняття про неплідність і яловість. Класифікація неплідності самок. Методи гінекологічного дослідження самок. Методика визначення збитків від неплідності корів.

Тема 10. Андрологія

Уроджені хвороби органів парування. Набуті хвороби органів парування. Уроджені та спадково обумовлені аномалії статевих органів.

Рекомендована література:

1. Акушерство, гінекологія та штучне осіменіння сільськогосподарських тварин : навч. посіб. / Харута Г.Г та ін. Київ : Аграрна освіта, 2013. 445 с.
2. Акушерство, гинекология и биотехника размножения животных / Никитин В.Я. и др. ; под ред. В.Я. Никитина. Москва : Колос, 2005. 512 с.
3. Фізіологія та патологія розмноження дрібних тварин / Харенко М.І. та ін. ; за ред. М.І. Харенко. Суми : ВАТ “Сумська обласна друкарня” видавництво “Козацький вал”, 2005. 555 с.
4. Харута Г.Г. Прогнозування відтворної функції корів. Біла Церква, 1999. 94 с.
5. Яблонський В.А. Практичне акушерство, гінекологія та біотехнологія відтворення тварин з основами андрології. Київ : Мета, 2002. 319 с.

6. Ветеринарно-санітарна експертиза

Тема 1. Забійні тварини. Категорії відгодюваності.

Сучасні вимоги та характеристика забійних тварин. Методи визначення вгодюваності худоби і птиці. Категорії вгодюваності забійних тварин.

Тема 2. Транспортування забійних тварин, продуктів і сировини тваринного походження

Завдання служби ветеринарної медицини. Способи транспортування. Вплив умов транспортування на якість м'яса і шкур. Транспортування продуктів і сировини тваринного походження. Ветеринарно-санітарний контроль при транспортуванні сирих тваринних продуктів. Порядок ветеринарно-санітарної обробки транспортних засобів.

Тема 3. Підприємства з переробки забійних тварин

Типи і структури забійних та м'ясопереробних підприємств. Санітарно-гігієнічні вимоги до виробничих цехів і їх устаткування.

Тема 4. підготовка худоби і птиці до забою

Порядок поймагтя забійних тварин на м'ясопереробних підприємствах. Приймання худоби за вгодюваністю та масою. Приймання худоби за масою та якістю м'яса. Передбійне утримання тварин.

Тема 5. Основи технології ігігісна переробки забійних тварин

Сучасні технологічні схеми забою тварин на м'ясо. Оглушення забійних тварин. Знекровлення тварин. Розбирання туш тварин. Норми виходу продуктів забою сільськогосподарських тварин. Забій і розбирання птиці. Забій і розбирання кролів.

Тема 6. Організація і методика післязабійної ветеринарно-санітарної експертизи.

Значення і мета післязабійного ветеринарно-санітарного огляду туш (тушок) і внутрішніх органів. М'ясо та методи визначення його доброякісності. Ветеринарно-санітарна експертиза продуктів забою тварин у разі виявлення інфекційних, інвазійних хвороб; хвороб незаразної етіології.

Тема 7. Переробка і знезаражування м'яса вимушено забитих і хворих тварин.

Вимушений забій тварин. Оганолептичні та біохімічні показники туш та органів вимушено забитих тварин. Ветеринарно-санітарна оцінка. Порядок знешкодження м'яса.

Тема 8. Сучасні вимоги до якості та безпеки продовольчої сировини та продуктів харчування

Історія створення НАССР. Принципи НАССР. Стандарти за системою НАССР. Національний стандарт України.

Рекомендована література:

1. Ветеринарно-санітарна експертиза з основами технології стандартизації продуктів тваринництва / Якубчак О.М. та ін. ; за ред. О.М. Якубчак, В.І.Хоменко. Київ : 2005. 800 с.
2. Ветеринарно-санітарна експертиза з основами технології і стандартизації продуктів тваринництва/ Хоменко В.І. та інш. ; за ред. В.І. Хоменко. Київ, 1995. 711 с.
3. Ветеринарно-санітарна експертиза сировини та продуктів тваринного походження / Власенко В.В та ін. ; за ред. В.В. Власенка. Вінниця, 1999. 513 с.
4. Технологія м'яса та м'ясних продуктів / Клименко М.М та ін. ; за ред. М.М. Клименко. Київ : Вища освіта, 2006. 640 с.
5. Пешук Л.В. Основи тваринництва і ветеринарно-санітарна експертиза м'яса та м'ясних продуктів : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 400 с.